

POSTĘPOWANIE CYWILNE W ZARYSIE

Witold Broniewicz
Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **14**

POSTĘPOWANIE CYWILNE W ZARYSIE

Witold Broniewicz
Andrzej Marciniak, Ireneusz Kunicki

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

14

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

Stan prawny na 28 września 2023 r.

Wydawczyni
Agata Jędrasik

Redaktor prowadząca
Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części wydania 14. opracowali:

Andrzej Marciniak – Wstęp oraz działy I–II (rozdziały X–XV)

Ireneusz Kunicki – dział II (rozdziały XVI–XVIII), działy III–VIII

The logo for 'prawolubni' features the word in a lowercase, serif font. A decorative horizontal line with a small heart-shaped flourish at its center is positioned below the text.

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-854-3

14. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
Przedmowy	21
Wstęp	29
§ 1. Pojęcie i nazwa postępowania cywilnego	29
§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego	30
§ 3. Prawo postępowania cywilnego	33
§ 4. Terytorialny zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego	37
§ 5. Czasowy zasięg mocy obowiązującej prawa postępowania cywilnego	37
§ 6. Funkcja postępowania cywilnego	38
DZIAŁ I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	43
Rozdział I	
Dopuszczalność drogi sądowej	43
§ 7. Dopuszczalność drogi sądowej	43
§ 8. Niedopuszczalność drogi sądowej	45
§ 9. Właściwość trybu postępowania rozpoznawczego	48
Rozdział II	
Stosunek postępowania cywilnego przed sądami powszechnymi do innych postępowań	50
§ 10. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania pojednawczego w sprawach z zakresu prawa pracy	50
§ 11. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania karnego	51
I. Rozgraniczenie obu postępowań	51
II. Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i orzeczenie cywilne	52
III. Wpływ postępowania i orzeczenia cywilnego na postępowanie i orzeczenie karne	55

§ 12. Stosunek postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego i postępowania przed sądami administracyjnymi	55
I. Rozgraniczenie tych postępowań	55
II. Wzajemny wpływ tych postępowań oraz zapadłych w nich orzeczeń	56

Rozdział III

Jurysdykcja krajowa. Immunitet sądowy i egzekucyjny	58
§ 13. Jurysdykcja krajowa	58
§ 14. Immunitet sądowy i egzekucyjny	66

Rozdział IV

Zasady postępowania cywilnego	70
§ 15. Pojęcie i rodzaje zasad postępowania cywilnego	70
§ 16. Zasada prawdy materialnej	72
§ 17. Zasada dyspozycyjności	73
§ 18. Kontradyktoryjność	76
§ 19. Zasada równości stron (uczestników postępowania)	78
§ 20. Zasada bezpośredniości	79
§ 21. Zasada koncentracji materiału procesowego	80
§ 22. Zasada ustności	82
§ 23. Zasada jawności	84
§ 24. Zasada formalizmu postępowania	88
§ 25. Zasada inicjatywy procesowej organów procesowych i egzekucyjnych	91

Rozdział V

Udział w postępowaniu cywilnym prokuratora i innych organów działających na zasadach takich jak prokurator, organizacji pozarządowych oraz innych uprawnionych podmiotów	92
§ 26. Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym	92
§ 27. Udział w postępowaniu cywilnym innych organów działających na zasadach takich jak prokurator	97
§ 28. Udział w postępowaniu cywilnym organizacji pozarządowych oraz innych uprawnionych podmiotów	98

Rozdział VI

Czynności postępowania	102
§ 29. Pojęcie, rodzaje i ogólna charakterystyka czynności postępowania	102
§ 30. Pisma procesowe	108
§ 31. Doręczenia	114
§ 32. Posiedzenie sądowe	122
§ 33. Terminy w postępowaniu cywilnym	125
§ 34. Przywrócenie uchybionego terminu	128

Rozdział VII

Koszty postępowania	131
§ 35. Pojęcie, funkcje i rodzaje kosztów postępowania	131
§ 36. Zwrot kosztów postępowania	140
§ 37. Zabezpieczenie kosztów procesu	144

Rozdział VIII

Pomoc prawna z urzędu	146
§ 38. Istota i zasady pomocy prawnej z urzędu	146

Rozdział IX

Podmioty postępowania cywilnego (wiadomości ogólne)	151
§ 39. Pojęcie i rodzaje podmiotów postępowania cywilnego	151
§ 40. Możliwości i powinności uczestników postępowania cywilnego	153

DZIAŁ II. PROCES	155
-------------------------------	-----

Rozdział X

Istota procesu cywilnego	155
§ 41. Teorie dotyczące istoty procesu cywilnego	155

Rozdział XI

Podmioty procesu	158
-------------------------------	-----

Podrozdział I. Organy procesowe	158
--	-----

§ 42. Przewodniczący	158
§ 43. Sąd (uwagi ogólne)	159
§ 44. Właściwość sądu (wiadomości ogólne)	161
§ 45. Właściwość rzeczowa	162
§ 46. Wartość przedmiotu sporu	164
§ 47. Właściwość miejscowa	166
§ 48. Właściwość funkcyjna	170
§ 49. Niewłaściwość sądu i jej skutki	172
§ 50. Skład sądu	175
§ 51. Sędzia, asystent sędziego i referendarz sądowy	177
§ 52. Wyłączenie sędziego	181

Podrozdział II. Uczestnicy postępowania	184
--	-----

§ 53. Strony procesowe	184
I. Dwustronność procesu cywilnego	184
II. Pojęcie strony	185
III. Konieczne przymioty strony	186
§ 54. Zdolność sądowa	186

§ 55. Zdolność procesowa	189
§ 56. Legitymacja procesowa	191
§ 57. Współuczestnictwo procesowe	196
§ 58. Następstwo procesowe	202
§ 59. Interwencja główna	204
§ 60. Interwencja uboczna	204
§ 61. Przypozwanie	207
§ 62. Działanie za stronę niebędącą osobą fizyczną jej organu	209
§ 63. Przedstawicielstwo ustawowe w procesie	210
§ 64. Kurator w procesie cywilnym	212
§ 65. Pełnomocnictwo w procesie	213
§ 66. Zastępstwo sądowe Skarbu Państwa i innych podmiotów państwowych	219

Rozdział XII

Powództwo	225
§ 67. Pojęcie i rodzaje powództwa	225
§ 68. Zagadnienie tzw. prawa do powództwa	231
§ 69. Przedmiot procesu cywilnego	234
§ 70. Kumulacja roszczeń	236
§ 71. Częściowe dochodzenie świadczenia	239
§ 72. Wytoczenie powództwa oraz inne sposoby wszczęcia procesu	239
§ 73. Odrzucenie pozwu	245
§ 74. Przesłanki procesowe	246
§ 75. Doręczenie pozwu pozwanemu i jego skutki	249
§ 76. Ustosunkowanie się pozwanego do powództwa	252
§ 77. Powództwo wzajemne	257
§ 78. Cofnięcie pozwu i zrzeczenie się roszczenia	259
§ 79. Zmiana powództwa	263

Rozdział XIII

Organizacja postępowania. Rozprawa. Ugoda sądowa	268
§ 80. Organizacja postępowania	268
§ 81. Rozprawa	273
§ 82. Ugoda sądowa i przed mediatorem	279

Rozdział XIV

Dowody	286
§ 83. Ustalenie twierdzeń faktycznych	286
§ 84. Pojęcie i przedmiot dowodu	287
§ 85. Ciężar udowodnienia	287
§ 86. Środki dowodowe	288
§ 87. Postępowanie dowodowe	297

§ 88. Ocena dowodów	300
§ 89. Zabezpieczenie dowodów	301
§ 90. Niedowodowe środki ustalenia	302
§ 91. Uprawdopodobnienie	304

Rozdział XV

Orzeczenia sądowe	305
§ 92. Pojęcie i rodzaje orzeczeń sądowych	305
§ 93. Wyrok. Pojęcie i rodzaje	305
§ 94. Wyrok uwzględniający i wyrok oddalający powództwo	306
§ 95. Wyrok zasądający, ustalający i kształtujący	309
§ 96. Wyrok deklaracyjny i wyrok konstytutywny	310
§ 97. Wyrok pełny, częściowy, wstępny, końcowy, łączny	311
§ 98. Wyrok kontrydiktoryjny i wyrok zaoczny	312
§ 99. Wydanie wyroku	315
§ 100. Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia (rektyfikacja) wyroków	322
§ 101. Nakazy zapłaty	324
§ 102. Postanowienia	324
§ 103. Wykonalność orzeczeń	329
§ 104. Prawomocność orzeczeń	332
§ 105. Powaga rzeczy osądzonej	334

Rozdział XVI

Środki zaskarżenia	338
§ 106. Pojęcie, system i charakterystyka środków zaskarżenia	338
§ 107. Apelacja	342
§ 108. Zażalenie	355
§ 109. Skarga kasacyjna	359
§ 110. Wznowienie postępowania	370
§ 111. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	374
§ 112. Skarga nadzwyczajna	376
§ 113. Skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki	379

Rozdział XVII

Postępowania odrębne	381
§ 114. Uwagi wstępne	381
§ 115. Postępowanie w sprawach małżeńskich	382
I. Zagadnienia ogólne	382
II. Postępowanie w sprawach o rozwód i o separację	384
III. Postępowanie w innych sprawach	386
§ 116. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi ...	387

§ 117. Postępowanie w sprawach gospodarczych	389
§ 118. Postępowanie z udziałem konsumentów	392
§ 119. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych	393
I. Zagadnienia ogólne	393
II. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy	395
III. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych	396
§ 120. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania	398
§ 121. Postępowania w sprawach rozpoznawanych przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów	399
§ 122. Postępowanie w sprawach własności intelektualnej	402
§ 123. Postępowanie nakazowe i upominawcze	407
§ 124. Postępowanie uproszczone	411
§ 125. Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych	413
§ 126. Elektroniczne postępowanie upominawcze	418
§ 127. Postępowanie grupowe	420
§ 128. Wzajemny stosunek postępowań procesowych	424

Rozdział XVIII

Zawieszenie i umorzenie postępowania	426
§ 129. Zawieszenie postępowania	426
§ 130. Umorzenie postępowania	431

DZIAŁ III. POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

435

Rozdział XIX

Postępowanie nieprocesowe. Zagadnienia ogólne	435
§ 131. Historyczne i merytoryczne podłoże postępowania nieprocesowego	435
§ 132. Przepisy regulujące postępowanie nieprocesowe	438
§ 133. Podmioty postępowania nieprocesowego	439
§ 134. Wszczęcie postępowania nieprocesowego	443
§ 135. Przebieg postępowania nieprocesowego	444
§ 136. Orzeczenia w postępowaniu nieprocesowym	445
§ 137. Środki zaskarżenia w postępowaniu nieprocesowym	447

Rozdział XX

Postępowanie nieprocesowe w poszczególnych rodzajach spraw

uregulowane przepisami Kodeksu postępowania cywilnego	451
§ 138. Uwagi wstępne	451
§ 139. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa osobowego	452
I. Postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego	452
II. Postępowanie w sprawach o stwierdzenie zgonu	453

III. Uchylenie postanowienia uznającego za zmarłego albo stwierdzającego zgon	454
IV. Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie	455
§ 140. Postępowanie w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej	458
§ 141. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opieki i kurateli	459
I. Sąd opiekuńczy	459
II. Sprawy małżeńskie i postępowanie w tych sprawach	462
III. Sprawy ze stosunków między rodzicami a dziećmi i postępowanie w tych sprawach	465
IV. Sprawy dotyczące przysposobienia i postępowanie w tych sprawach	467
V. Sprawy z zakresu opieki i postępowanie w tych sprawach	468
VI. Sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	470
VII. Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem	472
VIII. Sprawy z zakresu kurateli i postępowanie w tych sprawach	474
§ 142. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rzeczowego	476
§ 143. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa spadkowego	483
§ 144. Postępowanie w sprawach z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego	500
§ 145. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy	501
§ 146. Postępowanie w sprawach depozytowych	502
§ 147. Postępowanie rejestrowe	504

Rozdział XXI

Postępowanie nieprocesowe w poszczególnych rodzajach spraw przewidziane w przepisach innych ustaw niż Kodeks postępowania cywilnego

§ 148. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o aktach stanu cywilnego ...	506
§ 149. Postępowanie w sprawach dotyczących dokumentów	508
I. Postępowanie w sprawach o odtworzenie dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki	508
II. Postępowanie w sprawach o umorzenie utraconych dokumentów (amortyzacyjne)	509
III. Umarzanie weksli i czeków	511
§ 150. Postępowanie w sprawach dotyczących nieruchomości	511
I. Rozgraniczenie nieruchomości	511
II. Stwierdzenie nabycia własności nieruchomości przez posiadacza samoistnego oraz odradzanie terminu zapłaty należności z tytułu tego nabycia	512
§ 151. Postępowanie ewidencyjne dotyczące partii politycznych	513

§ 152. Postępowanie w sprawach nieletnich i dotyczące przymusowego leczenia nieletnich narkomanów	515
§ 153. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa medycznego	516
§ 154. Postępowanie w sprawach przymusowego leczenia alkoholików	522
§ 155. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o notariacie	523
§ 156. Postępowanie w sprawach dotyczących obywatelstwa i zmiany nazwiska dziecka	524
I. Postępowanie w sprawach dotyczących obywatelstwa dziecka	524
II. Postępowanie w sprawach dotyczących zmiany nazwiska dziecka	524
§ 157. Postępowanie w sprawach z zakresu spółdzielczego prawa mieszkaniowego	525
§ 158. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa wyborczego	526
§ 159. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa morskiego	533
§ 160. Postępowanie ze skargi na odmowę przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej	536
§ 161. Postępowanie z odwołań na odmowę rejestracji układów zbiorowych pracy	536
DZIAŁ IV. SĄD POLUBOWNY (ARBITRAŻOWY)	537
DZIAŁ V. POSTĘPOWANIE W RAZIE ZAGINIĘCIA LUB ZNISZCZENIA AKT (REKONSTRUKCYJNE)	547
DZIAŁ VI. POSTĘPOWANIE ZABEZPIECZAJĄCE	549
§ 162. Przedmiot, cel, rodzaj i warunki zabezpieczenia	549
§ 163. Przebieg postępowania zabezpieczającego	554
§ 164. Europejski nakaz zabezpieczenia na rachunku bankowym	558
DZIAŁ VII. POSTĘPOWANIE EGZEKUCYJNE	561
Rozdział XXII	
Zagadnienia ogólne	561
§ 165. Egzekucja i postępowanie egzekucyjne	561
§ 166. Rodzaje postępowania egzekucyjnego	562
§ 167. Postępowanie egzekucyjne a sądowe cywilne postępowanie rozpoznawcze	563
§ 168. Egzekucja sądowa a egzekucja administracyjna	564
§ 169. Rodzaje egzekucji	565
§ 170. Podmioty postępowania egzekucyjnego	566
§ 171. Środki zaskarżenia	571

Rozdział XXIII

Podstawy egzekucji	575
§ 172. Tytuł wykonawczy zwykły	575
§ 173. Zaświadczenia (wyciągi) w postępowaniach europejskich	578
§ 174. Klauzula wykonalności	581
§ 175. Nadawanie klauzuli wykonalności zagranicznym tytułom egzekucyjnym	586
§ 176. Tytuły wykonawcze szczególne	587

Rozdział XXIV

Ograniczenia egzekucji	590
-------------------------------------	-----

Rozdział XXV

Powództwa przeciwegzekucyjne	594
§ 177. Uwagi wstępne	594
§ 178. Powództwo opozycyjne	594
§ 179. Powództwo ekscydencyjne albo interwencyjne	597

Rozdział XXVI

Wszczęcie egzekucji i dalsze czynności egzekucyjne, zawieszenie i umorzenie postępowania egzekucyjnego	599
§ 180. Wszczęcie egzekucji	599
§ 181. Dalsze czynności egzekucyjne	602
§ 182. Zawieszenie postępowania egzekucyjnego	606
§ 183. Umorzenie postępowania egzekucyjnego	609

Rozdział XXVII

Egzekucja świadczeń pieniężnych	612
§ 184. Egzekucja z ruchomości	612
§ 185. Egzekucja z wynagrodzenia za pracę	618
§ 186. Egzekucja z rachunków bankowych	621
§ 187. Egzekucja z innych wierzytelności	624
§ 188. Egzekucja z innych praw majątkowych	626
§ 189. Egzekucja z nieruchomości	626
I. Zwykła egzekucja z nieruchomości	626
II. Uproszczona egzekucja z nieruchomości	631
§ 190. Egzekucja z ułamkowej części nieruchomości oraz użytkownika wieczystego	632
§ 191. Egzekucja ze statków morskich	633
§ 192. Egzekucja przez zarząd przymusowy	634
§ 193. Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego ...	635
§ 194. Wyjawienie majątku	636

§ 195. Egzekucja świadczeń alimentacyjnych	638
§ 196. Egzekucja w celu zniesienia współwłasności nieruchomości w drodze sprzedaży publicznej	640
§ 197. Podział sumy uzyskanej z egzekucji	641
 Rozdział XXVIII	
Egzekucja świadczeń niepieniężnych	645
 Rozdział XXIX	
Egzekucja z udziałem Skarbu Państwa, Narodowego Banku Polskiego i przedsiębiorcy	649
 DZIAŁ VIII. MIĘDZYNARODOWE POSTĘPOWANIE CYWILNE	652
§ 198. Zagadnienia ogólne	652
§ 199. Międzynarodowa pomoc prawna i niektóre inne zagadnienia dotyczące postępowania	653
§ 200. Prawo pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej	654
§ 201. Uznanie orzeczeń sądów zagranicznych	656
I. Skuteczność orzeczeń sądów zagranicznych	656
II. Postępowanie w sprawie ustalenia uznania orzeczenia sądu zagranicznego	657
§ 202. Odmowa uznania albo wykonania orzeczeń wydanych w postępowaniach europejskich	659
 Skorowidz rzeczowy	661

PRZEDMOWY

PRZEDMOWA DO XIV WYDANIA

Poprzednie wydanie podręcznika ukazało się trzy lata temu. Poczynając od IV wydania tego podręcznika z 1995 r., w każdej przedmowie jego kolejnej edycji wskazuje się na liczne i głębokie zmiany postępowania cywilnego, odnoszące się nie tylko do Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także do innych ustaw dotyczących tego postępowania. Nie inaczej było w tych trzech ostatnich latach. Zachowują zatem aktualność poczynione w przedmowach do poprzednich wydań tego podręcznika stwierdzenia, że postępowanie cywilne w tym ostatnim okresie „zostało dotknięte prawdziwym zalewem nowelizacji”, „padło ofiarą nowego ustawodawstwa” albo że „zalała je fala nowego ustawodawstwa”. Nie bez racji zatem w piśmiennictwie prawniczym podnosi się ostatnio, że „Kodeks postępowania cywilnego stał się dwutygodnikiem”. Większą rangę mają natomiast formułowane w doktrynie uwagi krytyczne co do merytorycznych zmian tego Kodeksu. Kazuistyka i zastanawiająca obszerność nowych przepisów, brak należytej ich synchronizacji z innymi unormowaniami – dawnymi i nowymi, naruszanie wręcz podstawowych zasad postępowania cywilnego wraz z deformacją wielu klasycznych instytucji prawa procesowego, to tylko niektóre z zarzutów stawianych ostatnim nowelizacjom Kodeksu postępowania cywilnego. Wszystkie takie zmiany spowodowały istotną dezintegrację Kodeksu postępowania cywilnego oraz znaczące obniżenie jego rangi w systemie aktów prawnych. W rezultacie Kodeks ten stał się aktem prawnym pozbawionym w dużej części użyteczności praktycznej, głównie ze względu na daleko idące rozbieżności interpretacyjne zawartych w nim przepisów. Taki stan rzeczy z pewnością określa się w literaturze prawa procesowego cywilnego mianem „upadku” Kodeksu postępowania cywilnego.

Każda z ostatnich nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego zmusza każdorazowo przy opracowaniu kolejnych wydań podręcznika do trudnego (ze względu na brak należytej klarowności nowych unormowań) oraz żmudnego dostosowania nowych tekstów do tekstów istniejących. Czyni się to zazwyczaj w dużym pośpiechu motywowanym względami wydawniczymi. Nie pozostaje to bez wpływu na treść niektórych przyjętych w podręczniku sformułowań i rozwiązań.

W niniejszym wydaniu podręcznika uwzględniono liczne i niekiedy szeroko zakrojone zmiany Kodeksu postępowania cywilnego zaszłe w drugiej połowie 2020 r. oraz w latach 2021–2023. Dotyczy to przede wszystkim zmian dokonanych ustawą z 9.03.2023 r. (Dz.U. poz. 614), która weszła w życie 1.07.2023 r., oraz ustawą z 7.07.2023 r. (Dz.U. poz. 1860), która częściowo wejdzie w życie 28.09.2023 r. i 14.03.2024 r.

Łódź, sierpień 2023 r.

Andrzej Marciniak

PRZEDMOWA DO XIII WYDANIA

Od poprzedniego wydania podręcznika minęły cztery lata. W tym czasie postępowanie cywilne zalała fala nowego ustawodawstwa, odnosząca się nie tylko do Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także do licznych innych ustaw dotyczących tego postępowania. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie miały ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.) oraz z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.). Dodać do tego należy nowe ustawy z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 121 ze zm.) oraz z 28.02.2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 ze zm.).

Przyjęte w tych nowelizacjach nowe unormowania były liczne i dotknęły prawie wszystkich rodzajów postępowania cywilnego, a zwłaszcza postępowania rozpoznawczego i egzekucyjnego. Na szczególną uwagę zasługuje wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego instytucji nadużycia prawa procesowego, odstąpienie od obowiązku stosowania formularzy w procesie, określenie nowych zasad doręczania pism sądowych i procesowych, przekształcenie zasad koncentracji materiału procesowego, modyfikacja przesłanek dopuszczalności apelacji i przebiegu postępowania apelacyjnego, wprowadzenie postępowania przygotowawczego oraz dwóch postępowań odrębnych w procesie, a mianowicie: postępowania w sprawach gospodarczych i postępowania w sprawach własności intelektualnej.

Wspomniane zmiany postępowania cywilnego spowodowały częściową dezaktualizację dotychczasowych wydań podręcznika i zrodziły potrzebę opracowania nowego wydania. Zmiany te zostały uwzględnione przy redagowaniu tego wydania książki w koniecznym, lecz nie zawsze w pełnym zakresie ze względu na zarysowy charakter podręcznika. W rezultacie niektóre jego partie uległy pewnym modyfikacjom, inne zaś zostały napisane od nowa.

Możliwie wyczerpująco wskazane zostały w podręczniku zasadnicze przepisy nie tylko głównej ustawy regulującej postępowanie cywilne, jaką jest Kodeks postępo-

WSTĘP

§ 1. Pojęcie i nazwa postępowania cywilnego

! **Postępowanie cywilne jest prawnie zorganizowanym działaniem ludzkim służącym załatwianiu spraw cywilnych.** Przez załatwianie spraw cywilnych należy rozumieć rozpoznawanie tych spraw, przymusowe wykonywanie orzeczeń sądowych i innych aktów w tych sprawach oraz dokonywanie innych czynności w tychże sprawach (zob. § 6). Co do pojęcia sprawy cywilnej, zob. § 7.

DC **Prażródłem terminu „postępowanie” jest łacińskie słowo *processus*, którego w znaczeniu prawnym, tj. na oznaczenie postępowania sądowego, zaczęto, z dodaniem przymiotnika *iudiciarius* (stąd termin *processusiudiciarius*), używać w średniowieczu w prawie włosko-kanonicznym. W dawnym polskim prawie sądowym, obok łacińskiego terminu *processusiudiciarius*, używano na określenie postępowania sądowego takich terminów polskich, jak: „prza”, „proces” i „postępek sądowy”. W XIX w. wszedł w życie, zwłaszcza na terenie Królestwa Polskiego, termin „postępowanie cywilne”. W szczególności terminu tego używano w polskich tłumaczeniach francuskiego Kodeksu postępowania cywilnego (*code de procédure civile*) z 1806 r., który w 1808 r. został wprowadzony w Księstwie Warszawskim i obowiązywał w Królestwie Polskim do roku 1875. Jednakże w dalszym ciągu używano powszechnie w języku prawniczym takich terminów, jak „proces cywilny” i „procedura cywilna”. Taki stan rzeczy przetrwał do połowy ubiegłego stulecia. Aczkolwiek ustawodawstwo polskie już w 1930 r. określiło zasadniczą ustawę regulującą postępowanie cywilne mianem Kodeksu postępowania cywilnego, to jednak w dalszym ciągu używany był w języku prawniczym, i to na określenie wszystkich postępowań regulowanych w tym Kodeksie (postępowanie sporne, egzekucyjne i zabezpieczające), termin „proces cywilny”, a niekiedy „procedura cywilna”.**

Ten stan rzeczy został ostatecznie przewyżniony w latach pięćdziesiątych XX w., w których zapanował niepodzielnie termin „postępowanie cywilne”. Terminem „proces cywilny” zaczęto określać – zgodnie z terminologią ustawową – jedynie zasadniczy tryb postępowania rozpoznawczego, jakim było postępowanie sporne uregulowane

w części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. Obecnie obowiązujący Kodeks postępowania cywilnego postępowanie to określa terminem „proces” (art. 13, nagłówek księgi pierwszej części pierwszej). W celu bliższego oznaczenia, o jaki proces chodzi, dodaje się w języku prawniczym do tego terminu słowo „cywilny”.

§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego

- 2 **1. Postępowanie cywilne nie ma charakteru jednolitego, obejmuje bowiem wiele postępowań, a mianowicie:**
 - a) proces,
 - b) postępowanie nieprocesowe,
 - c) postępowanie zabezpieczające,
 - d) postępowanie egzekucyjne,
 - e) postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt,
 - f) postępowanie w sprawie ustalenia uznania orzeczeń sądów państw obcych,
 - g) postępowanie upadłościowe,
 - h) postępowanie restrukturyzacyjne,
 - i) postępowanie przed sądem polubownym.

- 3 **2. W ramach procesu można wyróżnić:**
 - a) postępowanie zwykle służące rozpoznawaniu spraw, które nie podlegają rozpoznaniu w postępowaniach odrębnych bądź które przeszły do niego z tych postępowań (zob. § 123),
 - b) dziewiętnaście postępowań odrębnych, z których każde służy rozpoznawaniu spraw określonego rodzaju i uregulowane jest przepisami jego tylko dotyczącymi oraz przepisami o postępowaniu zwykłym (zob. § 9 i rozdz. XVII),
 - c) postępowanie pojednawcze, które służy ugodowemu załatwianiu spraw przed ich ewentualnym skierowaniem do rozpoznania w postępowaniu zwykłym albo w określonym postępowaniu odrębnym (zob. § 82),
 - d) postępowanie mediacyjne, które służy ugodowemu załatwianiu spraw przed mediatorem na mocy umowy stron albo skierowania sądowego (zob. § 82 ad 3, nb 326).

- 4 **3. W ramach postępowania nieprocesowego można wyróżnić:**
 - a) postępowanie zwykle regulowane przepisami ogólnymi o postępowaniu nieprocesowym (art. 506–525), przepisami tytułu wstępnego (art. 1–13) i odpowiednio przepisami o procesie (art. 13 § 2),
 - b) wiele postępowań odrębnych, z których każde ma zastosowanie w sprawach określonego rodzaju, regulowane jest zaś, poza przepisami wskazanymi pod lit. a, także przepisami szczególnymi zawartymi bądź w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 526–694⁸), bądź też w innych ustawach. Dotyczy to większości postępowań należących do postępowania nieprocesowego (zob. rozdz. XX i XXI).

Dział I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I

DOPUSZCZALNOŚĆ DROGI SĄDOWEJ

§ 7. Dopuszczalność drogi sądowej

Dopuszczalność drogi sądowej jest pojęciem wyłącznie z dziedziny postępowania cywilnego, gdyż ani postępowanie karne, ani postępowanie przed sądami administracyjnymi pojęciem tym nie operuje. 23

! Stanowi ona jedną z przesłanek procesowych postępowania cywilnego (zob. § 74), zachodzi zaś, gdy sprawa cywilna podlega załatwieniu przez sąd powszechny.

§ O drodze sądowej mowa jest także w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, chodzi tam jednak nie o dopuszczalność drogi sądowej w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego, ale o tzw. prawo do sądu przewidziane w art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r.¹, w art. 6 EKPC oraz w art. 45 Konstytucji RP.

Słowo „sprawa” oznacza w Kodeksie postępowania cywilnego głównie to, co jest załatwiane w postępowaniu cywilnym (por. art. 1, 13, 44, 148, 231, 322, 398¹, 412, 476, 507, 766, 1103, 1139, 1150). Wielokrotnie jednak słowo to użyte jest w Kodeksie w znaczeniu samego postępowania, jako synonim słowa „postępowanie” (por. art. 5, 15 § 1, art. 48 § 1, art. 59, 72 § 1 i 2, art. 74, 132, 192 pkt 1 i 3, art. 432, 445, 479, 1121 § 2), a niekiedy także w innych znaczeniach (por. np. art. 50 § 3, art. 74, 1130). W zwrocie „sprawa cywilna” użyte jest ono we wspomnianym głównym znaczeniu.

Należy rozróżnić dwa rodzaje spraw cywilnych, a mianowicie **sprawy cywilne w znaczeniu materialnym oraz sprawy cywilne w znaczeniu formalnym.** 24

¹ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

! **Sprawami cywilnymi w znaczeniu materialnym** są sprawy wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Załatwianie tych spraw przez sądy powszechne jest zasadą. **Sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym** są zaś inne sprawy, których załatwianie odbywa się według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z mocy przepisów zawartych bądź w Kodeksie, bądź też w innych ustawach. Są to w zasadzie sprawy administracyjne, a wyjątkowo – karne i inne.

Np. Jako przykłady mogą służyć sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (zob. § 119 pkt III, nb 496), sprawy z zakresu odwołań od decyzji administracyjnych prezesów określonych urzędów wnoszonych do sądu ochrony konkurencji i konsumentów (zob. § 121 pkt B, nb 500), sprawy z zakresu przepisów ustawy z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych² i ustawy z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego³ (zob. § 139), sprawy z zakresu ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁴ (zob. § 148), sprawy z zakresu ustawy z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie⁵ (zob. § 155).

Kodeks postępowania cywilnego przekazuje sprawy cywilne w znaczeniu materialnym generalnie do załatwienia przez sądy powszechne (art. 2 § 1). Wyjątki od tej zasady muszą wynikać z przepisów szczególnych. Jeżeli zatem żaden przepis szczególny nie przekazuje danej sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym do kompetencji innego organu (art. 2 § 3), podlega ona załatwieniu przez sąd powszechny.

Powołany wyżej art. 2 § 1 stanowi, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, jeżeli sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy. Wzmianka o sądach szczególnych jest bezprzedmiotowa, nie istnieją bowiem obecnie takie sądy, które byłyby powołane do załatwiania spraw cywilnych. Jeżeli chodzi o Sąd Najwyższy, to jego właściwość jest pochodną m.in. w stosunku do kompetencji sądów powszechnych (art. 1 pkt 1 ustawy o SN), stąd też przy określaniu dopuszczalności drogi sądowej można sąd ten pominąć.

W najnowszej doktrynie i judykaturze przyjmuje się, że sprawy niebędące sprawami cywilnymi (w znaczeniu materialnym i formalnym), które nie są jednocześnie sprawami sądownoadministracyjnymi lub karnymi, podlegają rozpoznaniu przez sąd powszechny w postępowaniu cywilnym. Wynika to z art. 177 Konstytucji RP, który ustanawia swoiste domniemanie drogi sądowej, polegające na tym, że jeżeli dana sprawa nie podlega rozpoznaniu w postępowaniu karnym, to przy braku ustawowego zastrzeżenia dla niej właściwości sądu administracyjnego podlega ona rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym.

² Dz.U. z 2023 r. poz. 437.

³ Dz.U. z 2015 r. poz. 1543.

⁴ Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.

⁵ Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.

W Kodeksie postępowania cywilnego nie mówi się o dopuszczalności drogi sądowej, uregulowane są tylko skutki niedopuszczalności tej drogi (art. 199 § 1 pkt 1, art. 379 pkt 1, art. 424¹¹ § 3 i art. 464 § 1). Sąd powszechny nie rozstrzyga bowiem w sposób pozytywny o zachodzącej w danej sprawie dopuszczalności drogi sądowej, tj. nie stwierdza, że wniesiona do niego sprawa podlega przezeń załatwieniu (że jest on kompetentny do załatwienia tej sprawy). Wyjątki zachodzą, gdy sąd pierwszej instancji oddała zarzut niedopuszczalności drogi sądowej (art. 222), sąd drugiej instancji oddała zażalenie na postanowienie sądu pierwszej instancji o oddaleniu wspomnianego zarzutu, tj. o odmowie odrzucenia pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej (art. 394 § 1 pkt 3), oraz gdy sąd drugiej instancji oddała apelację albo Sąd Najwyższy oddała skargę kasacyjną opartą na tym zarzucie. Niedopuszczalność drogi sądowej zawsze wymaga stwierdzenia w odpowiednim orzeczeniu.

§ 8. Niedopuszczalność drogi sądowej

! Niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa nie podlega załatwieniu przez sąd powszechny i może być spowodowana tym, że: 25

- 1) sprawa nie jest sprawą cywilną ani w znaczeniu materialnym, ani w znaczeniu formalnym, ani nie jest objęta konstytucyjnym domniemaniem drogi sądowej,
- 2) sprawa jest sprawą cywilną w znaczeniu materialnym, lecz z mocy szczególnego przepisu ustawy została przekazana do załatwienia innemu organowi niż sąd powszechny.

! Niedopuszczalność drogi sądowej może być bezwzględna albo względna. 26

Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa nie jest sprawą cywilną oraz jeżeli jest wprawdzie sprawą cywilną w znaczeniu materialnym, należy jednak do wyłącznej kompetencji innego organu niż sąd powszechny. Ta druga sytuacja ma jednakże na tle obowiązującego obecnie ustawodawstwa charakter zupełnie wyjątkowy.

Np. Tak np. rozpatrywanie spraw cywilnych o zawarcie lub warunki umowy operatora sieci kablowej z właściwą organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (art. 21¹ ust. 1 pr. aut.) należy do zadań Komisji Prawa Autorskiego (art. 64 ust. 1 pkt 3 ustawy z 15.06.2018 r. o zbiorowym zarządzaniu prawami autorskimi i prawami pokrewnymi⁶).

Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi również, jeżeli sprawa nie jest objęta konstytucyjnym domniemaniem drogi sądowej.

⁶ Dz.U. poz. 1293.

Względna niedopuszczalność drogi sądowej może być niedopuszczalnością czasową albo wynikać z przemienności drogi sądowej i drogi innego postępowania.

Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, jeżeli sprawa cywilna może być rozpoznana przez sąd powszechny dopiero po zastosowaniu innego sposobu jej załatwienia, a w szczególności dopiero po uprzednim przeprowadzeniu co do niej postępowania innego niż sądowe.

Np. **Przykład I:** Osobie, która poniosła szkodę wskutek niewykonania wyroku sądu administracyjnego, przysługuje odszkodowanie od organu, który nie wykonał tego wyroku. Jeżeli organ ten w terminie 3 miesięcy od złożenia wniosku o odszkodowanie nie wypłacił go, uprawniony podmiot może wytoczyć powództwo przed sądem powszechnym (art. 154 p.p.s.a.).

Np. **Przykład II:** Roszczeń przeciwko przewoźnikowi z tytułu umowy przewozu, roszczeń wynikających ze stosunków z operatorami telekomunikacyjnymi świadczącymi usługi powszechne oraz roszczeń wynikających ze stosunków z operatorem świadczącym powszechne usługi pocztowe można dochodzić przed sądem dopiero po bezskutecznym wyczerpaniu drogi postępowania reklamacyjnego (art. 75 pr. przew., art. 107 pr. tel.; art. 94 pr. pocz.).

Niekiedy możliwość skierowania sprawy na drogę sądową zależy od innego zdarzenia niż wyczerpanie drogi danego postępowania niesądowego.

Np. **Przykład I:** Przewoźnik może dochodzić przed sądem roszczeń z tytułu umowy przewozu dopiero po bezskutecznym wezwaniu zobowiązanego do zapłaty (art. 75 pr. przew.).

Np. **Przykład II:** Sądowe dochodzenie roszczeń o naprawienie szkód geologicznych i górniczych jest możliwe dopiero po wyczerpaniu postępowania ugodowego (raczej rokowań ugodowych). Warunek ten jest spełniony, jeżeli przedsiębiorca odmówił zawarcia ugody albo od zgłoszenia mu żądania przez poszkodowanego upłynęło 30 dni, chyba że poszkodowany, zgłaszając żądanie zawarcia ugody, wyznaczył dłuższy termin (art. 151 p.g.g.).

27 **!** **Niedopuszczalność drogi sądowej wynikająca z przemiennej kompetencji sądu powszechnego i innego organu** zachodzi wówczas, gdy dana sprawa może być według wyboru zainteresowanego podmiotu załatwiona zarówno przez sąd powszechny, jak i inny organ. Dokonanie przez zainteresowany podmiot wyboru drogi postępowania przed innym organem czyni drogę sądową niedopuszczalną, jednak podmiot ten może aż do ostatecznego zakończenia postępowania z wyboru swojego zrezygnować, co otwiera drogę sądową.

Np. W sprawach o roszczenie ze stosunku pracy pracownik może wystąpić do sądu z powództwem albo do komisji pojednawczej z wnioskiem o przeprowadzenie postępowania pojednawczego (art. 242 k.p., zob. § 10).

Zapis na sąd polubowny nie powoduje niedopuszczalności drogi sądowej, jest jednak podstawą odrzucenia pozwu albo wniosku wszczynającego postępowanie nieprocesowe na zarzut pozwanego lub uczestnika postępowania nieprocesowego innego niż wnioskodawca i daje możliwość wstrzymania postępowania do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia postanowienia o oddaleniu takiego zarzutu (art. 1165 § 1 i art. 222, zob. § 73 i dział IV).

Skutki niedopuszczalności drogi sądowej w postępowaniu rozpoznawczym zależą od tego, czy niedopuszczalność ta ma **charakter pierwotny**, tj. zachodziła już w chwili wszczęcia postępowania, czy też ma **charakter następczy**, tj. powstała dopiero w toku postępowania. W pierwszym wypadku następuje odrzucenie pozwu albo wniosku wszczynającego postępowanie (zob. § 73), w drugim natomiast – umorzenie postępowania (zob. § 130). Ten drugi wypadek uznać jednak należy za czysto teoretyczny. Jednakże w postępowaniu w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych nie może nastąpić odrzucenie pozwu pracownika albo odwołania ubezpieczonego z powodu niedopuszczalności drogi sądowej. Jeżeli sąd, przed którym zostało wszczęte postępowanie, uzna, że do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ, przekazuje sprawę temu organowi. Jeżeli organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, przekazanie takie nie może nastąpić i sąd powinien rozpoznać sprawę (art. 464). Odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie może nastąpić również w sprawie, w której organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się uprzednio w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹). W takim wypadku rozpoznanie sprawy należy do sądu powszechnego.

Niedopuszczalność drogi sądowej sąd bierze pod uwagę z urzędu w każdym stanie postępowania (art. 202), co nie wyklucza możliwości zgłoszenia zarzutu tej niedopuszczalności (zob. § 29, nb 100). Postępowanie toczące się w razie niedopuszczalności drogi sądowej dotknięte jest **nieważnością**, która stanowi podstawę środka zaskarżenia (apelacji, zażalenia, skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia), brana jest przy rozpoznawaniu tego środka pod uwagę z urzędu i w każdym wypadku prowadzi do uchylecia zaskarżonego orzeczenia i odrzucenia pozwu albo wniosku, względnie umorzenia postępowania (zob. § 107–109 i 111). Ponadto Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego unieważnia prawomocne orzeczenie wydane w sprawie, w której w chwili orzekania droga sądowa była niedopuszczalna, jeżeli orzeczenie to nie może być wzruszone w trybie przewidzianym w ustawach o postępowaniach sądowych (art. 96 § 1 ustawy o SN).

Aczkolwiek niedopuszczalność drogi sądowej co do postępowania rozpoznawczego w danej sprawie odnosi się w zasadzie również do postępowania egzekucyjnego, to jednak zachodzą wypadki, w których mimo niedopuszczalności postępowania rozpoznawczego przed sądami powszechnymi droga egzekucji sądowej jest dopuszczalna (np. w razie zbiegu egzekucji sądowej i administracyjnej, zob. § 168).

Książka obejmuje całokształt polskiego postępowania cywilnego z uwzględnieniem zmian ustawodawczych, które zaszły w ostatnich latach. Dotyczy to w szczególności nowelizacji procedury cywilnej dokonanych ustawą z 28 maja 2021 r. (Dz.U. poz. 1090), która weszła w życie z dniem 3 lipca 2021 r., ustawą z 9 marca 2023 r. (Dz.U. poz. 614), która częściowo weszła w życie z dniem 1 lipca 2023 r., oraz ustawą z 7 lipca 2023 r. (Dz.U. poz. 1860), która częściowo wejdzie w życie z dniem 28 września 2023 r. i 14 marca 2024 r.

W opracowaniu omówiono również nowe unormowania dotyczące:

- doręczeń pism sądowych i procesowych,
- mediacji,
- postanowień sądu,
- organizacji postępowania,
- postępowania z udziałem konsumentów,
- odmowy wszczęcia egzekucji oraz
- sprzedaży nieruchomości w drodze licytacji elektronicznej.

Publikacja ma niezaprzeczalne walory dydaktyczne i teoretyczne. Korzystają z niej studenci IV i V roku prawa, a także aplikanci zawodów prawniczych. Ponadto może być pomocna pracownikom wymiaru sprawiedliwości i innym praktykom prawa, a ze względu na warstwę teoretyczną – przedstawicielom doktryny.

Witold Broniewicz (1923–2013) – był profesorem zwyczajnym nauk prawnych Uniwersytetu Łódzkiego, wybitnym uczonym i znawcą prawa postępowania cywilnego, cenionym pedagogiem i nauczycielem wielu pokoleń prawników; pozostawił po sobie wiele cennych opracowań, przede wszystkim z dziedziny postępowania cywilnego, w językach polskim i obcych, publikowanych w kraju i za granicą.

Andrzej Marciniak – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, profesor zwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego; były kierownik Katedry Postępowania Cywilnego II na Wydziale Prawa i Administracji UŁ; autor wielu publikacji z zakresu postępowania cywilnego, w tym zwłaszcza postępowania egzekucyjnego.

Ireneusz Kunicki – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego; autor wielu publikacji z dziedziny postępowania cywilnego, poświęconych przede wszystkim orzecznictwu w tym zakresie, postępowania egzekucyjnego i międzynarodowego postępowania cywilnego.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: +48 801 044 545

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 89 ZŁ (W TYM 5% VAT)